

ÜKS LÕPUNI VIIDUD ETÜMOLOOGIA: KASIMA JA KASIN

LEMBIT VABA

Verb *kasima* ja sellega tuletussuhtes olev *kasin* on üpris tavalised eesti keele sõnad, kuuludes üsna ulatusliku tuletushargmiku ja tähendusväljaga kümne tuhande sagedama sõna hulka (Kaalep, Muischnek 2002: 47). Julius Mägiste on EEW-s (3: 722–723) osutanud, et ee *kasima*-perel on vasteid liivi ja vadja keeles, ning märkinud, et kõne all on võib-olla (*ev[en]t[uel]l*) balti laen, laenualust siiski osutamata.

Seletav sõnaraamat avab nende semantika nii: *kasima* '(pesemise, pühkimise, harimisega) mustusest, tolmust, porist puhastama, koristama; kõnek. (hrl järsult käskides:) (ära) minema, lahkuma'; *kasin* : *kasina* 'vähene, vähesevõitu, napp; kõlbeliselt puhas, vooruslik, karske; vähenõudlik' (EKSS 2: 135). Murdesõnaraamatus on *kasima* 'puhastama, koristama, harima; veise järelsünnitusest, puhastusest: Juu *ei ma`enne lüpsa kedagi, kui ta [lehm] juba ennast ää kasind on*; vilja või heina kokku panema, koristama' ja R eP *kasin*, eL *kassin* jt 'vähene, napp; kehv, vilets; väike; puhas, korralik, tubli' (EMS II/9: 801). Wiedemanni sõnaraamat (1973) esitab *kasima* tähendusnüansi 'millegi või kellegi eest hoolitsema, hoolt kandma / besorgen, Sorge tragen für etwas'. Andrus Saareste „Eesti keele mõisteline sõnaraamat“ (EKMS) toob esile sõnade *kasima* ja *kasin* rahvakeelest ja kirjandusest põimitud tähendusi ja tähendusvarjundeid: *kasima* on esitatud mõisterühmades HOOLITSEMA (1: 517); MINEMA (2: 895) 'ära minema' fam; PÖEGIMA (3: 192) *kas lehm on ennast juba kasinud?*; PUHASTAMA (3: 206) '(ennast) puhastama, koristama (oma, lapse ninaalust, tuba, lauda, põrandat, ukseesist)'; PÖLLUVILJA KORISTUS (3: 401) *vilja k[asima]* 'vilja koristama'; VIIMA (4: 520) *kasi siit minema hlv*; *kasin* aga mõisterühmades KOKKUHOID (2: 24); KÖLBELINE (2: 195) 'kõlbeliselt puhas, karske, viisakas, mõõdukas'; MÕÖDUKAS (2: 1005) 'mõõdetupidav, mõõdukas'; NÖRK (2: 1180) *ta on kasina kuulmisega; õige kasinad jäljed jäid lume sisse*; PARAS (3: 60); PUHAS (3: 203) 'puhas, ennast hästi kasiv ja korralik'; TAGASHOIDLIK (3: 1077); TEE (3: 1248) *kasin tee* 'veel väheselt sõidetud tee'; VIISAKUS (4: 524) 'viisakas, korralik, karske'; VILETS (4: 535) 'mõõdukas, vähene, kehv'; VÄHENE (4: 671) 'vähene, väheselt esinev, väiksearvuline, vähemärgatav'; VÄIKE (4: 677). *kasima* tavalisemad paralleelverbid eesti regilauludes on *sugema* 'kammima, harjama', *pesema*, *pühkima*, *vaalima* 'pesema', lõunaeesti regilauludes ka *põimama* 'rukist lõikama, vilja koristama' (Eesti regilaulude andmebaas).

kasin esineb Mülleri jutlustes (1600–1606): *se Neutzikene Maria [---] on vxiillus, puhas ninck kaßinas Neutzikene iehnut* (vt Habicht jt 2000: 128). Seejärel on *kasin* ja sellest tuletatud *kasinus* 'kõlbeline puhtus, vooruslikkus,

karskus; vähesus, nappus' järjekindlalt noteeritud eesti vanemas kirjasõnas ja leksikograafilistes allikates, tähistades kristliku kõlbluse olulisi arusaamu. *kasima* esmamaining leidub Heinrich Stahli 1638. aastal ilmunud teose „Hand- und Hausbuch” III osas: *Erranis ehhitaket hend se Jssanda Jesusse Christusse kahs / ninck kassiket sedda iho* (Habicht jt 2015: 143). Leksikograafiaallikaist noteerib verbi esimesena Heinrich Göseken: Mässigen [= end ohjeldama], *kas-sima / hend kassinast piddama* (Göseken 1660: 289).

kasima-perel on vasteid läänemeresoome lõunarühma keeltes. Salatsi-liivist on teada adverb *kašinest* 'vähe / wenig', vrd ee *kasinasti* 'vähevõitu, napilt' (Winkler, Pajusalu 2009: 80), kuraliivist adjektiiv *kažin*, *kažin* 'kasin, puhas, korralik / keusch, reinlich, sauber, ordentlich' ja adverb *kažinist* 'puhtalt, korralikult / keusch, reinlich, sauber, ordentlich' (Kettunen 1938: 109b). Lauri Posti järgi on liivi *kažin* eesti hilislaen, millele osutab sisekao puudumine (Posti 1942: 90). Üsna rikkalik keeleaines leidub vadjas: *kasia* 'kasida / ухаживать, приводить в порядок', *kasiuta*, *kasivuta* '(ennast) pesta, (ennast) kasida / обихаживаться', nt *tšülpee veellä tšümmenellä, kasiu kahõssamalla* rl 'vihitle ennast kümne veega, pese (kasi) ennast kaheksaga' (VKS 2: 109). Vadja *kasi menemä!* on võib-olla laen eesti väljendist *kasi minema* (VKS 2: 109; Tsvetkov 1995: 92). Kahtlemisi on eesti laenuks peetud ka üksnes Kukkusi murdest registreeritud adjektiivi *kasina* 'väikesevõitu / pienehkö': *kasina se on niku pēnI, hān on muitez_lus t'šI nōrikkI, a on kasinā kättÄ* 'ta on muidu kena noorik, aga on väikesevõitu' (VKKMS: 136).

Kirjaliku laenu juhtum on Christfrid Gananderi 1786. aastal ilmunud sõnaraamatu „Nytt Finskt Lexicon” 1. köites leiduvad *kassina*, *-nan* adj 'tuchtig, pudicus (kaino)', *kassinasti* adv 'tuchtigt, ärligt, pudice' (*kassin*, *kassinaste*, Ehst[onice]) (Ganander 1997: 280); sõna pärineb Hupeli sõnaraamatust, millele osutab vana kirjaviisi *-ss-* pro *-s-* (SSA 1: 324). Gustaf Reinvall oli samuti seisukohal, et soome keele rikastamine eesti sõnadega on soome leksikograafi ülesanne: tema 1826. aastal ilmunud soome-ladina-saksa sõnastikus „Suomalainen Sana-Kirja” esinevad Hupeli sõnaraamatust pärinevad ee *Kassina* ja *kassinasti* (vt ka Mägiste 1933: 370, 1956: 174).

Tegu on balti, sealjuures vanimasse kihistisse kuuluva sõnalaenuga. Oletatav laenualus on blt **kās-*, mille jätkajad on ld *kōšti* (*kōšia*, *kōšé*) 'vedelikku puhastamiseks läbi riide, sõela vm vahendi kallama, kurnama (nt piima), kääritatud õlut sademe eemaldamiseks läbi kurna vaati valama, filtreerima; (tr, intr) läbi puhuma (tuul), tugevasti sadama, vihma kallama; läbi tungima (päikesekiired); sõnu aeglaselt ja vihaselt läbi kokkusurutud hammaste lausuma; läbi hammaste rüüpima, rüüpsima; (euf) kusema' (Lietuvių kalbos žodynas) ja lt *kāst*, *kāst* (*kāš*, *kāsa*) 'vedelikku puhastamiseks läbi kurna, filtreerima; keeduvett (nt kartulitelt) ära nõristama', *alu kāst* 'õlut laotama, s.o õlut läbi kurna vaati valama', *kāsība* 'õlle laotamine, s.o käärinud õlle läbi kurna vaati valamine; lähinaabritele saadetud või koos nendega pidusemalt joodud õllelaotis; joogiohver'; *kāsību* ~ *kāsības dzert* 'õllelaotist jooma, s.o esimest sõõmu hea õnne nimel jooma', *kāsības laiks* 'tagavarade kogumise, soetamise aeg' (ME 2: 204; Reķēna 1998: sub *kāst*, sub *pārkāsas*; Tezaurs); *kāst* 'tugevasti vihma sadama, valama, kallama; peksma, kolkima' (EH 1: 606). Läti murde- ja kõnekeeles on *kāst* segunenud verbiga *kārst* 'kraasima; kurnama (nt piima); keeduvett (nt kartulitelt) ära kallama, nõrutama; tugevasti sadama' (ME 2: 198;

Tezaurs). Kazimieras Būga on balti verbid 1921. aastal sidunud läti adjektiividega *kuošs* 'kaunis, peen, läbipaistev, selge', *kuoss* 'selge, läbipaistev' (vt Būga 1959: 343), samal seisukohal on Vladimir Toporov (1980: 206–207); Ernst Fraenkel on seda etimoloogilist seost tõrjunud (LEW 1: 284). Balti sõnaperel ei ole selgeid etimoloogilisi seoseid väljaspool keelkonda (LEV 1: 389; ALEW 1: 517; Smoczyński 2016: 592–593). Võimalik etimoloogiline seos slaavi keelte pudrunimetusega **kāsīā* (vrd nt vn *kausa* 'puder' ← **peeneks hõõrutud viljaterad*' (vt Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė) on ËSSJa (9: 158–159) järgi formaalselt õnnestunud, kuid semantiliselt vähem veenev.

Läti verbi *kāst* pikk *ā* on algbalti algupära. Leedu keeles on balti **ā* säilinud vaid vanaleedu tekstides ja osaliselt murdekeeles (Rudzīte 1993: 141–142). Balti **-s-* on läti keeles püsinud samuti paremini kui leedu keeles, kus blt **s* > *š* (peamiselt *r, k, i, u* järel) (Rudzīte 1993: 276–277). Balti **ā* läänemeresoome substituuat *a* tõendab, et kõne all on vanema kihistise balti laen.

kasima on kohanenud *i*-liiteliste frekventatiiv- ja kontinuatiivverbigega (liite kohta vt Hakulinen 1968: 215); *kasin* on viimasest noomeniliitiga *-(i)n* ← **(i)nA* (liite kohta vt Hakulinen 1968: 112–113) tuletatud adjektiiv. *kasima*-pere on läbi teinud mitmejärgulise semantilise arengu, ent säilitanud laenualuse semantilise põhimotiivi 'puhastama, puhastamise teel millestki soovimatust vabastama'.

Niisiis võib lõpetada nendinguga, et Mägiste algatatud etimoloogia on nüüd lõpuni viidud.

Kirjandus

ALEW 1–2 = Altlitauisches etymologisches Wörterbuch. (Studien zur historisch-vergleichenden Sprachwissenschaft 7.) Koost ja toim Wolfgang Hock, Elvira-Jülia Bukevičiūtė, Christiane Schiller, Rainer Fecht, Anna Helene Feulner, Eugen Hill, Dagmar S. Wodko. Hamburg: Baar-Verlag, 2015.

Būga, Kazimieras 1959. Rinktiniai raštai II. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

EEW = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch 1–12. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 2000.

EH = Jānis Endzelīns, Edīte Hauzenberga, Papildinājumi un labojumi K. Mūlenbacha Latviešu valodas vārdnīcai 1–2. Rīgā: Lettischen Kulturfonds / Grāmatu apgāds, 1934–1946.

EKMS = Andrus Saareste, Eesti keele mõisteline sõnaraamat 1–4. Dictionnaire analogique de la langue estonienne. Avec un index pourvu des traductions en français. (Eesti Teadusliku Seltsi Rootsisis väljaanne 3.) Stockholm: Vaba Eesti, 1958–1963.

EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 1–6. „Eesti kirjakeele seletussõnaraamat” 2., täiendatud ja parandatud trükk. Toim Margit Langemets, Mai Tiits, Tiia Valdre, Leidi Veskis, Ülle Viks, Piret Voll. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.

EMS = Eesti murrete sõnaraamat I–. Tallinn: Eesti Keele Instituut 1994–.

ËSSJa = Étimologičeskij slovar' slavjanskijh jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond 1–. Peatoim O. N. Trubačev. Moskva: Nauka, 1974–. <http://etymolog.ruslang.ru>

- (25. I 2019). [Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Отв. ред. О. Н. Трубачев. Москва: Наука.]
- Ganander, Christfrid 1997. Nytt Finskt Lexicon. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen julkaisuja 95.) Alkuperäiskäsikirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus.
- Göseken, Heinrich 1660. Manuductio ad Linguam Oesthonicam. Anführung zur Öhstnischen Sprache. Reval: Gedruckt und verlegt von Adolph Simon / Gymnasij Buchdr.
- Habicht, Külli, Kingisepp, Valve-Liivi, Pirso, Urve, Prillop, Külli 2000. Georg Mülleri jutluste sõnastik. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli toimetised 12.) Toim Jaak Peebo. Tartu: Tartu Ülikool.
- Habicht, Külli, Penjam, Pille, Prillop, Külli 2015. Heinrich Stahli tekstide sõnastik. Toim Valve-Liivi Kingisepp. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Hakulinen, Lauri 1968. Suomen kielen rakenne ja kehitys. 3., korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.
- Kaalep, Heiki-Jaan, Muischnek, Kadri 2002. Eesti kirjakeele sagedussõnastik. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://www.cl.ut.ee/ressursid/sagedused/index.php?lang=et> (25. I 2019).
- Kettunen, Lauri 1938. Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae V.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- LEV = Konstantins Karulis, Latviešu etimoloģijas vārdnīca 1–2. Rīga: Avots, 1992.
- LEW = Ernst Fraenkel, Litauisches etymologisches Wörterbuch 1–2. Heidelberg: Carl Winter, Universitätsverlag, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965.
- ME = K. Milenbacha Latviešu valodas vārdnīca 1–4. Toim Jānis Endzelīns. Rīgā: Lettischen Bildungsministerium / Lettischen Kulturfonds, 1923–1932.
- Mägiste, Julius 1933. Mis on soomlased laenanud eesti keelest? – Eesti Kirjandus, nr 8, lk 368–377.
- Mägiste, Julius 1956. Toonane eesti keele harrastaja Soomes. – Tulimuld, nr 4, lk 173–174.
- Posti, Lauri 1942. Grundzüge der livischen Lautgeschichte. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia LXXXV.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- Reķēna, Antoņina 1998. Kalupes izloksnes vārdnīca 1–2. Rīga: Latviešu valodas institūts.
- Rudzīte, Marta 1993. Latviešu valodas vēsturiskā fonētika. Rīga: Zvaigzne.
- Smoczyński, Wojciech 2016. Słownik etymologiczny języka litewskiego. Wydanie drugie, poprawione i znacznie rozszerzone. Na prawach rękopisu. <https://rromanes.org/pub/alii/Smoczyński%20W.%20Słownik%20etymologiczny%20języka%20litewskiego.pdf> (25. I 2019).
- SSA = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskuksen julkaisuja 36.) Peatoim Ulla-Maija Kulonen. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Kotimaisten Kielten Tutkimuskeskus, 1992–2000.
- Топоров, Владимир Николаевич 1980. Prusskij jazyk. Slovar' 3. Peatoim V. V. Ivanov. Moskva: Nauka. [Владимир Николаевич Топоров, Прусский язык. Словарь 3. Отв. ред. В. В. Иванов. Москва: Наука.]

- Tsvetkov, Dmitri 1995. Vatjan kielen Joenperän murteen sanasto. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae 25.) Toim Johanna Laakso. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- VKKMS = Vatjan kielen Kukkosin murteen sanakirja. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XIX.) Ainekset kerännyt L. Posti, painokuntoon toimittanut S. Suhonen L. Postin avustamana. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1980.
- VKS = Vadja keele sõnaraamat 1–7. Toim Elna Adler, Merle Leppik, Silja Grünberg. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 1990–2011.
- Wiedemann, Ferdinand Johann 1973 [1893]. Eesti-saksa sõnaraamat. Estnisch-deutsches Wörterbuch. Neljas, muutmata trükk teisest, Jakob Hurda redigeeritud väljaandest. Vierter unveränderter Druck nach der von Jakob Hurt redigierten Auflage. Tallinn: Valgus.
- Winkler, Eberhard, Pajusalu, Karl 2009. Salis-livisches Wörterbuch. (Linguistica Uralica. Supplementary Series 3.) Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus.

Võrguväljaanded

- Eesti regilaulude andmebaas. <http://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas> (25. I 2019).
- Lietuvių kalbos etimologinio žodyno duomenų bazė. <http://etimologija.balt nexus.lt> (25. I 2019).
- Lietuvių kalbos žodynas. www.lkz.lt (25. I 2019).
- Tezaurs. <http://www.tezaurs.lv> (25. I 2019).

Kasutatud keele- ja grammatikalühendid

adj = adjektiiv; **adv** = adverb; **blt** = (alg)balti keel; **ee** = eesti keel; **euf** = eufemism; **intr** = intransitiivne; **ld** = leedu keel; **lms** = läänemeresoome keeled; **lt** = läti keel; **rl** = rahvaluule; **tr** = transitiivne; **vn** = vene keel.

Murded ja murrakud

eL = lõunaeesti murdekeel; **eP** = põhjaeesti murdekeel; **Juuru**; **R** = kirderannikumurre.

Lembit Vaba (snd 1945), PhD, Läti Teaduste Akadeemia välisliige (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), phorest45@gmail.com

An etymology accomplished: *kasima* and *kasin*

Keywords: Estonian, Finnic languages, Baltic loanwords, lexical history

Although Julius Mägiste in his "Estnisches etymologisches Wörterbuch" has pointed out the Estonian word family of *kasima* as well as its Livonian and Votic counterparts as possible Baltic loans, he fails to mention the source word. This article accomplishes the etymology by suggesting **kās-* as the possible Baltic etymon, some derived terms being, e.g. Lithuanian *kóšti* (*kóšia*, *kóšė*) 'to strain a liquid (e.g. milk) for purification, to pass fermented ale through a strainer to prevent sediment from getting into the barrel etc.' and Latvian *kāst*, *kàst* (*kāš*, *kāsa*) 'to strain a liquid for purification, to filter; to drain off the boiled water (e.g. from potatoes) etc.'

Lembit Vaba (b. 1945), PhD, Foreign Member of the Latvian Academy of Sciences (Roosikrantsi 6, 10119 Tallinn), phorest45@gmail.com